

Briuselis, 2013 11 28
COM(2013) 838 final

**KOMISIJOS ATASKAITA EUROPOS PARLAMENTUI, TARYBAI IR EUROPOS
EKONOMIKOS IR SOCIALINIŲ REIKALŲ KOMITETUI**

Žemės ūkio genetiniai ištekliai – apsauga ir tvarus naudojimas

{SWD(2013) 486 final}

KOMISIJOS ATASKAITA EUROPOS PARLAMENTUI, TARYBAI IR EUROPOS EKONOMIKOS IR SOCIALINIŲ REIKALŲ KOMITETUI

Žemės ūkio genetiniai ištekliai – apsauga ir tvarus naudojimas

1. GENETINIAI IŠTEKLIAI – SVARBUS GAMTOS TURTAS IR APSIRŪPINIMO MAISTU SAUGUMO PAGRINDAS

Didėjant pasaulio gyventojų skaičiui, apsirūpinimo maistu saugumas yra didžiausios svarbos uždavinys. Daugiau dėmesio turi būti skiriama klausimams, kaip užtikrinti nenutrūkstamą aprūpinimą maistu kintančiomis aplinkos bei klimato sąlygomis ir kintant reikmėms. Žemės ūkio ekosistemų produktyvumas, gebėjimas prisitaikyti ir atsparumas, be kitų veiksnių, priklauso nuo gausaus ūkinių gyvūnų ir žemės ūkio augalų genetinio fondo. Žemės ūkio genetinė įvairovė siejama su įvairiopa ekologine ir ekonomine nauda, kuri yra ne tik tvarios žemės ūkio gamybos esminė prielaida, bet ir tenkina įvairius visuomenės poreikius. Tai įvairūs tradiciniai agrariniai kraštovaizdžiai, kuriems būdinga augalijos ir gyvūnijos gausa, puikiais organoleptinėmis savybėmis pasižyminčių maisto produktų gamyba, specifinės žemės ūkio produktų perdirbimo pramonės reikmes tenkinančių produktų gamyba – visa tai itin svarbu žemės ūkyje diegiant naujas ekonominės plėtros, pavyzdžiui, trumpųjų tiekimo grandinių, alternatyviojo turizmo, koncepcijas. Ji taip pat siejama su vis labiau vertinamais vietiniais ir tradiciniais metodais, jų svarba siekiant išsaugoti kultūros paveldą.

Genetinių išteklių išsaugojimas – ilgalaikis poreikis, pranokstantis nacionalinius interesus. 2010 m. Sąjungos valstybių vadovai, *inter alia*, sutarė iki 2020 m. Sąjungoje sustabdyti biologinės įvairovės nykimą¹, Sąjunga prisiėmė Biologinės įvairovės konvencijos įpareigojimus ir 2011 m. priimtoje Sąjungos biologinės įvairovės strategijoje pasižadėjo siekti juos įvykdyti.

Šioje ataskaitoje išryškinamos žemės ūkio biologinės įvairovės teikiamos galimybės, pabrėžiama, kaip galima ją panaudoti įvairiems strategijoje „Europa 2020“ išvardytiems ekologiniams ir ekonominiams sunkumams spręsti ir galimybėms atskleisti.

Šia ataskaita Komisija, remdamasi ankstesne patirtimi, siekia postūmių Europos žemės ūkio genetinės įvairovės apsaugos srityje. Ja siekiama priminti apie būtinybę išsaugoti ir tvariai naudoti genetinius išteklius, taip pat užtikrinti, kad į šį tikslą būtų deramai atsižvelgta šiuo metu rengiamose politikos gairėse ir programose, ypač:

- kaimo plėtros politikoje – agrarinės aplinkosaugos priemonės taikyti ūkininkavimo praktikoje, Europos inovacijų partnerystės priemonėmis susieti praktinius poreikius ir mokslinius tyrimus bei skatinti susijusių dalyvių sąveiką;
- bendrojoje mokslinių tyrimų ir inovacijų programoje „Horizontas 2020“ – sukurti žemės ūkio genetinės įvairovės žinių bazę.

¹ Europos Vadovų Tarybos išvados.

2. UŽDAVINIAI IR POREIKIAI

Kaip išlaikyti galimybes gauti aukštos kokybės saugių ir įperkamų maisto produktų bei užtikrinti tvarią žemės ūkio gamybą – uždaviniai, kuriuos reikia spręsti, atsižvelgiant į augančią žemės ūkio produktų paklausą. Išsaugojus ir tvariai naudojant žemės ūkio genetinius išteklius prisidedama prie viešųjų gėrybių kūrimo, palaikomos tvarioje žemės ūkio gamyboje itin svarbios ekosistemų funkcijos; prie jų priskiriamas apdulkinimas, geresnė kenkėjų kontrolė, atsparesnės žemės ūkio ekosistemos, dirvožemio stabilumas. Žemės ūkio biologinė įvairovė prisideda prie apsirūpinimo maistu saugumo, nes mažinama su intensyvios ir itin specializuotos gamybos sistemomis susijusi rizika.

Šiuolaikiniuose tradiciniuose ūkiuose linkstama naudoti vyraujančias augalų ir gyvūnų veisles, agrariniuose kraštovaizdžiuose vyrauja monokultūros ir vienaarūšiai pasėliai. Genetinių išteklių – ūkinių gyvūnų ir žemės ūkio augalų veislių – įvairovės išsaugojimas ir gausinimas yra apsaugos priemonė, padedanti prisitaikyti prie kintančių sąlygų ir ieškoti naujoviškų sprendimų. Žemės ūkio sektoriuje bus sukuriami papildomų kokybės sistemomis ir maisto produktų pasiūlos įvairovė grindžiamų ekonominių galimybių iš kurių naudos gaus vartotojai.

Ūkininkų sprendimus, kurią gyvūnų ar augalų veislę pasirinkti, labiausiai veikia ekonominiai motyvai. Siekiant išsaugoti genetinius išteklius, būtina padidinti ekonominę naudą, kurią galėtų gauti mažiau populiarias gyvūnų ir augalų rūšis bei veisles naudojantys ūkininkai. Tam taip pat reikia populiarinti naujus produktus bei didinti jų paklausą tarp vartotojų.

Kad ūkininkai neatsisakytų auginti tradicinių, vietinių veislių gyvūnų ir augalų, reikia, kad jie atgaivintų selekcijos ir veisimo bei kitų tradicinio ūkininkavimo metodų žinias. Siekiant paskatinti ūkininkus įsitraukti į šią veiklą ir keistis žiniomis, reikia užtikrinti deramą ekonominę grąžą; konsultacijos ir parama turėtų būti sutelktos į šiuolaikines, naujoviškas ekonomines galimybes, grindžiamas tradicinėmis žiniomis ir praktika.

Genetinių išteklių apsauga ir tvarus naudojimas turi būti paremtas sistemingais moksliniais tyrimais, siekiant nustatyti genetinių išteklių genotipus ir fenotipus, taip pat nustatyti specifinėmis (natūraliomis) sąlygomis ir (arba) esant specifinei paskirčiai pasireiškiančius būdingus požymius. Ekspertai pabrėžia, kad, be būtinybės išsaugoti ir tvariai naudoti augalų ir gyvūnų veisles, daugiau dėmesio derėtų skirti vis dar menkai ištyrinėtiems mikroorganizmams, kurie yra susiję su dirvožemio derlingumu ir atsparumu bei tvaria kenkėjų kontrole. Mokslinių tyrimų sektoriaus ir visų suinteresuotųjų šalių bendradarbiavimas ir sąveika užtikrins didesnę žemės ūkio genetinių išteklių vertę.

3. TARPTAUTINĖS APLINKYBĖS

„Rio+20“ deklaracijoje „Ateitis, kurios norime“ dar kartą patvirtinta būtinybė didinti apsirūpinimo maistu saugumą, grindžiamą tvaraus ūkininkavimo metodais, kuriais saugomi gamtos ištekliai, įskaitant genetinę įvairovę. Tuo tikslu turi būti

intensyvinami žemės ūkio moksliniai tyrimai ir stiprinamas tarptautinis bendradarbiavimas.

Būdama Biologinės įvairovės konvencijos susitariančioji šalis, Sąjunga pritarė tam, kad iki 2020 m. būtų išlaikyta kultūrinių augalų, ūkinių ir naminių gyvūnų bei jų laukinių gentainių, taip pat kitų socialiniu-ekonominiu ir kultūriniu požiūriu vertingų rūšių genetinė įvairovė, parengtos ir įgyvendintos strategijos siekiant kuo labiau mažinti genetinę eroziją ir išsaugoti genetinę įvairovę.

Iki šiol vienintelė speciali tarptautinė teisinė priemonė yra Tarptautinė sutartis dėl augalų genetinių išteklių maisto pramonei ir žemės ūkiui² (toliau – Sutartis), dėl kurios derėjosi Jungtinių Tautų maisto ir žemės ūkio organizacijos (FAO) Maisto ir žemės ūkio paskirties genetinių išteklių komisija, kurioje aktyviai dalyvauja Sąjunga. Sutarties – specialaus susitarimo dėl galimybės naudotis genetiniais ištekliais ir naudos pasidalijimo laikantis Nagojos protokolo – šalys įsipareigoja išsaugoti augalų biologinę įvairovę žemės ūkyje, tiek ekosistemose ir natūraliose buveinėse (taip pat ūkiuose), tiek už jų ribų, ir tvariai naudoti genetinius išteklius. Šalys susitaria imtis priemonių žemės ūkio, mokslinių tyrimų ir selekcijos srityje, taip pat palengvinti galimybes naudotis augalų genetiniais ištekliais. Sutartyje pripažįstamas ūkininkų vaidmuo ir teisės išsaugant, naudojant ir gerinant žemės ūkio genetinius išteklius ir dalijantis jų teikiama nauda.

4. SAJUNGOS POLITIKOS APLINKYBĖS

Kad būtų pasiektas pagrindinis strategijos „Europa 2020“ tikslas – sustabdyti biologinės įvairovės nykimą, Sąjunga patvirtino biologinės įvairovės išsaugojimo strategiją³. Šia strategija raginama biologinės įvairovės klausimus įtraukti į visų sektorių politiką. 3 tikslas konkrečiai susijęs su žemės ūkiu ir miškais, pabrėžiamas reikalavimas išsaugoti genetinę įvairovę Sąjungos žemės ūkyje, ypač kaimo plėtros politikos priemonėmis. Siūloma skatinti imtis agrarinės aplinkosaugos priemonių genetinei įvairovei išsaugoti ir išnagrinėti galimybes parengti žemės ūkio genetinės įvairovės išsaugojimo strategiją.

Kaimo plėtros srities agrarinės aplinkosaugos priemonėmis valstybės narės gali sutelkti pastangas į ūkininkavimo praktiką, kad genetiniai ištekliai būtų saugomi ūkiuose. Agrarinės aplinkosaugos priemonėmis numatoma galimybė kompensuoti papildomas ūkininkų išlaidas ir negautas pajamas, vykdant veiklą, kuria siekiama išsaugoti nykstančias augalų ir gyvūnų veisles, kurioms gresia genetinė erozija. Parama genetinių išteklių apsaugai ir tvariam naudojimui – bendrosios žemės ūkio politikos reformų dalis, tad Komisija ragina valstybes nares ir regionus būsimose programose šiai tematikai skirti daugiau dėmesio.

Siekdama skatinti biologinę įvairovę ir saugoti gamtinę aplinką, Sąjunga taip pat yra priėmusi teisės aktų dėl saugotinių ir mėgėjiškų veislių (direktyvas 2008/62/EB ir 2009/145/EB) ir žolės bei laukinių augalų mišinių (Direktyvą 2010/60/ES). 2012 m.

² <http://www.planttreaty.org/>
³ COM(2011) 244

bendruosiuose žemės ūkio augalų rūšių veislių kataloguose buvo įtrauktos 656 saugotinos ar mėgėjiškos veislės – 158 žemės ūkio augalų ir 498 daržovių veislės.

Bendrijos žemės ūkio genetinių išteklių išsaugojimo, apibūdinimo, rinkimo ir naudojimo programoje⁴ buvo numatytos tiek *in-situ*, tiek *ex-situ* apsaugos priemonės. Tokiu būdu sukaupta daugiau žinių apie augalų genetinius išteklius ir pagerinta rezultatų sklaida. Kitų priemonių tikslas buvo parengti strategijas bei gaires ir sukurti Europos ūkinių gyvūnų rūšių ir veislių duomenų bazę. 2012 m. ši programa baigėsi, o šio pobūdžio priemonės turi būti toliau vykdomos pagal Sąjungos mokslinių tyrimų ir inovacijų programą, kuri leis ateityje labiau orientuotis į praktiką ir įtraukti įvairius dalyvius.

Pagal šiuo metu vykdomą Septintąją bendrąją mokslinių tyrimų ir inovacijų programą parama skirta vidutiniams ir dideliems daugiašaliams mokslinių tyrimų projektams, kuriuose nagrinėjami žemės ūkio, miškininkystės ir žuvininkystės genetinių išteklių apibūdinimo ir naudojimo klausimai.

2014–2020 m. biudžetiniame laikotarpiui siūlomoje Bendrojoje mokslinių tyrimų ir inovacijų programoje „Horizontas 2020“ pabrėžiamas tvarus apsirūpinimo maistu saugumas ir vėl daugiau dėmesio skiriama į praktiką orientuotoms priemonėms, įskaitant žemės ūkio genetinių išteklių mokslinių tyrimus ir investicijas į juos. Joje taip pat numatytos priemonės skatinti genetinių išteklių įvairovę populiarinant galimus galutinius produktus, t. y. aukštos kokybės, įvairesnius produktus. Prie šių priemonių priskiriami tyrimai, kaip pateikti sveikų ir saugių maisto produktų, plėtoti tvarų ir konkurencingą žemės ūkio maisto produktų sektorių, informuoti vartotojus, kad jie galėtų priimti informacija pagrįstus sprendimus.

5. ESAMA PADĖTIS

Nors ūkiuose toliau nykstanti biologinė įvairovė vis dar kelia didelį susirūpinimą, genetinių išteklių apsaugos ir tvaraus naudojimo priemonės, kurių buvo imtasi, aiškiai atskleidė, kad yra aiškių perspektyvų toliau vykdyti ir plėtoti apsaugą. Tačiau skatinimui tvariai naudoti genetinius išteklius iki šiol skirta nepakankamai dėmesio.

Kaimo plėtros programomis prisidėta prie genetinių išteklių išsaugojimo ūkiuose, ūkininkai buvo skatinami išlaikyti vietines gyvūnų ir augalų veisles, atlyginant jiems ir kitiems paramos gavėjams (nevyriausybiniams organizacijoms ir kitoms suinteresuotosioms šalims), kurie įsitraukė į žemės ūkio genetinių išteklių apsaugą ar vykdė sklaidos ir konsultavimo priemones. Su genetiniais ištekliais susijusios priemonės buvo įtrauktos į 21 valstybės narės programas, 2007–2011 m. pagal jas sudaryta 59 000 sutarčių ir išmokėta apie 143 mln. EUR.

Pagal Bendrijos žemės ūkio genetinių išteklių išsaugojimo programą⁴ bendrasis finansavimas skirtas 17 *in-situ* ir *ex-situ* apsaugos priemonių, susijusių su įvairiais ūkiniais gyvūnais, augalais ir miško medžiais. Šias priemones 25 valstybėse narėse ir

⁴

Tarybos reglamentas (EB) Nr. 870/2004.

12 ne ES šalių įgyvendino apie 180 partnerių, jų biudžetas siekė 8,9 mln. EUR⁵. Programos rezultatai – surinkti ir apibūdinti keli tūkstančiai naujų egzempliorių, sukurta apsaugos infrastruktūra, duomenų bazės, sudaryti pagrindiniai rinkiniai, genų bankai ir inventoriniai katalogai. Taip pat parengtos gairės, programos dalyviai ir galutiniai naudotojai (ūkininkai, selekcininkai, sodininkai bei daržininkai) dalijosi genetinė medžiaga. Kaip pabrėžiama vertinimo ataskaitoje, programa padėjo pagerinti mokslo žinias apie esmines genetinių išteklių savybes, jų valdymą ir potencialą, geriau suprasti vietinius metodus ir reikmes. Ja taip pat skatintas veiksmingas tarpvalstybinis bendradarbiavimas, bendravimas ir aktyvi tinklaveika, į apsaugos priemonių svarbą atkreiptas suinteresuotųjų šalių dėmesys. Tačiau liko ir spragų – per menkai įsitraukė galutiniai naudotojai. Tai turėjo tiesioginių padarinių, susijusių su genetinių išteklių „naudojimu“, be to, dalyviai nepakankamai bendradarbiavo ir keitėsi informacija bei žiniomis.

Mokslinių tyrimų programa apima visą su genetiniais ištekliais siejamą veiklą: apibūdinimą (genomiką, fenotipų nustatymą, molekulinę biologiją), patobulintus selekcijos metodus ir *ex-situ* apsaugą. 2009–2012 m. pagal Septintąją bendrąją programą augalų ir gyvūnų genetinių išteklių tyrimams finansuoti skirta apie 44 mln. EUR. 2013 m. darbo programoje numatyta skirti tokius asignavimus: 19 mln. EUR – augalų, 15 mln. EUR – gyvūnų ir 6 mln. EUR – žuvų genetiniams ištekliams. Tačiau reikėtų labiau skatinti tyrėjų ir galutinių naudotojų, ypač ūkininkų ir selekcininkų, sąveiką, kad mokslinių tyrimų rezultatai būtų geriau panaudojami praktiškai ir naujovėms diegti.

Kad žemės ūkio biologinė įvairovė būtų veiksmingai saugoma ir skatinama, reikalinga Sąjungos teisinė sistema, kurioje būtų atsižvelgiama į su genetiniais ištekliais siejamas problemas, siekiant skatinti apsaugos priemones ir tvarų genetinių išteklių naudojimą. Tuo tikslu Komisija neseniai pasiūlė persvarstyti teisės aktus dėl augalų dauginamosios medžiagos. Tai labai padėtų išsaugoti genetinius išteklius, nes į rinką daug lengviau galėtų patekti tradicinės veislės, būtų galima rasti nišų mažiau vienodoms veislėms.

Aktyvaus ūkininkų dalyvavimo buvo siekiama kaimo plėtros priemonėmis, o minėtųjų priemonių tikslinė grupė yra mokslininkų bendruomenė. Remiantis Bendrijos programos vertinimo ataskaitos išvadomis, reikia daug daugiau nuveikti, kad būtų pasiekti galutiniai naudotojai ir taip skatinamas bei plėtojamas tvarus žemės ūkio genetinių išteklių naudojimas. Sukauptas gausias mokslo žinias reikia sieti su selekcijos ir ūkininkavimo praktika, jos turi būti pritaikytos prie praktinių reikmių ir susietos su tradicinėmis ūkiuose sukauptomis žiniomis. Kad žinios būtų kuriamos visų dalyvių kartu ir jomis būtų dalijamasi, reikia aktyvios tinklaveikos ir sklandesnio bendravimo. Taip būtų mažinamas atotrūkis tarp praktikos ir mokslinio darbo, įskaitant genetinių išteklių apibūdinimą ir vertinimą, įvairesnių veislių kūrimą, kad būtų plėtojamas tvarus genetinių išteklių naudojimas.

⁵ Detalus programos aprašas ir vertinimas pateikiamas prie ataskaitos pridedamame tarnybų darbiname dokumente.

6. PAGRINDINĖS VEIKLOS SRITYS

Žemės ūkio biologinės įvairovės apsauga ir tvarus žemės ūkio genetinių išteklių naudojimas reikalauja priemonių, neapsiribojančių nustatyta sistema. Ypač svarbus **integruotas visuotinis požiūris**, užtikrinantis, kad būtų geriau koordinuojamos pastangos išsaugoti genetinius išteklius tvariai juos naudojant ir veiksmingai sąveikaujant susijusiems dalyviams.

Tvaraus genetinių išteklių naudojimo plėtotė negali būti atsieta nuo žemės ūkio sistemų, su susijusių genetinių išteklių apsauga, ekonominio gyvybingumo didinimo. Reikalingos selekcijos priemonės, sutelktos į ūkiuose mažiau naudojamus rūšis, tradicines ir vietines augalų ir gyvūnų veisles. Tokios medžiagos vertei didinti Sąjungoje turi būti sukurti tinklai, kuriais taip pat būtų didinama žemės ūkio svarba kaimo vietovių plėtros, tradicijų ir tradicinių ūkininkavimo metodų puoselėjimo, aplinkos viešųjų gėrybių teikimo srityse. Reikalingos priemonės, kad ūkininkai galėtų atgaivinti tradicines žinias, įgyti darbui su vietinėmis augalų ir gyvūnų veislėmis reikiamą įgūdžių ir patirties, atsižvelgdami į kintančias klimato sąlygas. Siekiant sukurti palankias ekonomines sąlygas genetiniams ištekliams išsaugoti ir naudoti, svarbus vaidmuo tenka specializuotoms smulkiosioms maisto perdirbimo įmonėms, vietos produktus siūlantiems restoranams ir alternatyviajam turizmui. Taip galėtų būti didinama žemės ūkio genetinių išteklių vertė ir gyvinama vietos ekonomika.

Moksliniuose tyrimuose turi būti ir toliau stengiamasi pasinaudoti **mokslo ir technologijų laimėjimais**, siekiant pažangiau apibūdinti genomus ir fenotipus, nustatyti ir įvertinti svarbias savybes, susijusias su produktyvumu, atsparumu, sveikata, gerove, išteklių naudojimu ir produktų kokybe. Genetinių išteklių, gyvūnų ir augalų veislių vertinimo rezultatus ūkininkams turėtų pateikti kompetentingos institucijos ir (arba) konsultavimo tarnybos. Moksliniai tyrimai turėtų atitikti praktines reikmes, jų prioritetai – nustatomi ir koordinuojami atsižvelgiant į esamas spragas ir sutaptis, juose pateikiama sprendimų galutiniams vartotojams. Mokslškai turi būti analizuojamos ir žemės ūkio augalams giminingos rūšys, nes jų analizė gali suteikti vertingos informacijos apie atskirų rūšių atsparumą. Kraštovaizdžio genetikos tyrimai padėtų gauti informacijos apie genų srautus, atranką ir augalų bei gyvūnų veislių prisitaikymą prie vietos ir kintančių klimato sąlygų. Reikia toliau tirti biologinę dirvožemio įvairovę, kitus genetinius mikroorganizmų ir bestuburių išteklius (pvz., dėl kenkėjų kontrolės, žemės ūkio produktų perdirbimo pramonės, apdulkinimo), taip pat analizuoti mikrofloros bei mikrofaunos ir kitų rūšių sąveiką (pvz., atrajotojų organizme).

Mokslininkai ir nacionalinės kompetentingos institucijos yra sudarę daug genetinių išteklių, augalų ir gyvūnų veislių rinkinių ir duomenų bazių. Nors jų informacija dažniausiai prieinama, tačiau juos reikėtų **geriau koordinuoti ir suderinti**, kad būtų užtikrintas šių rinkinių, duomenų bazių ir informacinių sistemų funkcinis suderinamumas.

Aktyviai mokslininkų, selekcininkų ir ūkininkų **tinklaveikai** ir informacijos bei žinių mainams tenka pagrindinis vaidmuo siekiant sinerginio poveikio ir masto ekonomijos, kartu išvengiama dubliavimo, o rezultatai labiau prieinami galutiniams naudotojams. Tokie tinklai lemia geresnį koordinavimą ir teikia galimybių diegti naujoves orientuojantis į bendras reikmes.

7. PAGRINDINIAI DALYVIAI

Aktyvus visų suinteresuotųjų šalių ir nacionalinių kompetentingų institucijų įsitraukimas – lemiamas sėkmingos žemės ūkio genetinių išteklių apsaugos ir tvaraus naudojimo veiksnys. Ūkininkai, mokslininkai, selekcininkai, žemės ūkio produktų perdirbimo bei kitų šakų perdirbimo pramonės atstovai ir vartotojai turi teisėtų interesų, nes gali pasinaudoti genetinių išteklių teikiamomis galimybėmis. Jiems tenka svarbūs vaidmenys vertės grandinėje.

Prisidėdami prie *ex-situ* apsaugos ir kartu prie *in-situ* apsaugos bei naudojimo, **mokslininkai** ir kompetentingos institucijos vykdo veiklą, kuria siekiama apibūdinti ir įvertinti augalų, gyvūnų, mikroorganizmų ar bestuburių genetinę medžiagą ir atrinkti naudingas savybes. Jie taip pat tobulina metodus ir įrankius, siekdami efektyviau apibūdinti ir tirti genetinius išteklius, optimizuoti selekcijos metodus. Be to, jiems tenka svarbiausias vaidmuo apibendrinant ir skleidžiant rezultatus, užtikrinant, kad genetinė medžiaga ir susijusi informacija būtų naudojama praktiškai, prieinama pramonės atstovams, selekcininkams ir ūkininkams.

Ūkininkų veikla – genetinių išteklių išsaugojimas ūkiuose ir tvarus jų naudojimas. Kai kuriais atvejais ūkininkai gali būti motyvuoti užsiimti šia veikla, nesivadovaudami principais ir logika, kad maisto produktų gamyba ar didesnis, pastovesnis derlius iškart duos ekonominės naudos. Tačiau kad genetiniai ištekliai būtų nuosekliai tvariai naudojami, reikia deramo ekonominio pagrindo. Jį sukurti galima pagerinus gebėjimus prisitaikyti prie biotinių ir abiotinių streso veiksnių, ligų ir kenkėjų arba padidinus gamybos našumą ir pagerinus valdymą. Tam gali pasitarnauti ir pasiūlos kokybė ir unikalumas, ypač atsižvelgiant į vietines rinkas ir kultūrinės vertybei bei tradicijas.

Selekcininkai, įskaitant selekcija užsiimančius ūkininkus, genetinius išteklius naudoja, kad išvestų sveikų gyvūnų veisles ar fenotipus ir didesnės agronominės vertės (pvz., derlesnių, ligoms atsparesnių) augalų veisles, taip pat pasiūlytų saugių produktų, pasižyminčių puikiomis organoleptinėmis ir maistinėmis savybėmis ir (arba) kitokiomis savybėmis. Kad būtų ekonomiškai konkurencingos, vietinės ir mažiau naudojamos gyvūnų ir augalų veislės turi atitikti poreikius, todėl reikalinga kruopšti selekcija, siekiant padidinti jų produktyvumą ar atrinkti išskirtinius požymius ir vertingas agronomines savybes. Selekcininkai turi patenkinti ir ūkininkų poreikius, ir vartotojų lūkesčius, o žemės ūkio produktų perdirbimo pramonei pateikti produktų, pritaikytų gamybos grandinei.

Vartotojų pasirinkimas lemia bet kurioje tiekimo grandinės dalyje priimamus sprendimus, taigi, turi įtakos maisto produktų gamybos modeliams, ypač pirminėje

gamyboje. Šis procesas gali būti valdomas pasitelkus prekybos (ir švietimo) strategijas: per pastarąjį dešimtmetį vartotojų nuostatos vis labiau keitėsi, vartotojai teikia vis daugiau reikšmės kokybei, įvairovei, tvarumui, sąžiningai prekybai, gyvūnų gerovei, maisto teikiamam pasitenkinimui ir išskirtinumui. Remiant ir populiarinant produktus, gaunamus iš tradicinių ir įvairesnių veislių gyvūnų ir augalų, bus galima plėsti šias rinkas ir paskatinti ūkininkus nepatiriant nuostolių naudoti primirštas rūšis ar tas rūšis, kurioms gresia genetinė erozija. Šių priemonių negalima primesti iš viršaus, joms vykdyti reikalinga visų dalyvių, įskaitant ūkininkus, perdirbėjus, prekyautojus ir vartotojus, sąveika ir bendradarbiavimas.

Sprendimus priimančios institucijos ir administracijos turi prisidėti, siekdamos užtikrinti palankias sąlygas – užtikrinti koordinavimą visais lygmenimis, įskaitant susijusias tarptautines standartizacijos organizacijas ir tarptautinius tinklus, ir veiksmingai bei tinkamai naudoti esamas struktūras. Be to, jos turi plėtoti institucinę ir teisinę sistemą taip, kad ji derėtų su žemės ūkio genetinių išteklių apsauga ir tvariu naudojimu, o jų ekonominis gyvybingumas būtų didinamas.

Kaimo plėtros programoje, nustatytoje pagal bendrąją žemės ūkio politiką, numatoma išsaugoti tam tikrų gyvūnų ir augalų genetinius išteklius, nustatomos tikslinės priemonės šiems ištekliams apibūdinti ir įvertinti, taip pat žemės ūkio produktų ir maisto produktų kokybės sistemos. Reikia skatinti priemones, kuriomis mokslinės genetinių išteklių apsaugos, apibūdinimo ir įvertinimo veiklos rezultatai perteikiami ūkininkams ir selekciniams. Taip pat reikia skatinti visus susijusius dalyvius, įskaitant galutinius naudotojus, dalytis žiniomis.

8. NUO MOKSLINIŲ TYRIMŲ IKI APSAUGOS IR AKTYVAUS TVARAUS NAUDOJIMO

Geriausia galimybė atgaivinti ir išlaikyti žemės ūkio biologinę įvairovę, atskleisti jos potencialą – integruota holistinė strategija.

Be galo svarbu, kad šiuo metu rengiamose kaimo plėtros, Europos inovacijų partnerystės ir „Horizontas 2020“ programose apsaugos priemonės būtų derinamos su koncepcijomis, orientuotomis į galutinius naudotojus, siekiant atskleisti ekonominį genetinių išteklių potencialą vertės kūrimo grandinėje. Tai pasiekti turi padėti visų su genetinių išteklių apsauga susijusių dalyvių sąveika ir bendradarbiavimas, taip pat mokslinė veikla ir rezultatų sklaida ūkininkams ir galutiniams naudotojams. Turėtų būti siekiama toliau išvardytų rezultatų.

Tvarus genetinių išteklių naudojimas

- Naudodamosi kaimo plėtros politikos galimybėmis, valstybės narės turi paskatinti ūkininkus ir kitus suinteresuotus dalyvius imtis daugiau apsaugos *in-situ* (ūkiuose) priemonių.
- Visi maisto gamybos grandinės dalyviai turėtų prisidėti, kad žemės ūkio genetinės įvairovės potencialas būtų atskleistas visoje gamybos grandinėje, ir pasinaudoti esamais ES instrumentais ir procesais, kad apsauga ir tvarus

naudojimas būtų ekonomiškai veiksminga ir pelninga veikla, ypač didinant iš tradicinių ir vietinių veislių gaunamų produktų paklausą tarp vartotojų.

- Europos žemės ūkio našumo ir tvarumo inovacijų partnerystės srityje dirbantys mokslininkai ir veiklos grupės turi bendradarbiauti, siekdami didinti ekonominę genetinių išteklių svarbą ir pabrėždami jų ekonomines galimybes. Tai galima pasiekti, be kita ko, pabrėžiant ypatingą naudojant genetinius išteklius gaunamų produktų vertę, kuriant kokybės sistemų produktus ar vykdant kruopščią selekciją.

Mokslo ir technologijų pažanga

- Mokslininkai turi pasinaudoti mokslo ir technologijų laimėjimais, siekdami pažangiau apibūdinti, įvertinti ir užfiksuoti žemės ūkiui ir pramonei svarbias savybes. Naujos mokslo ir technologijų įžvalgos turėtų leisti visiems dalyviams įsitraukti į visų lygmenų su genetiniais ištekliais susijusią veiklą, suteikiant jiems reikiamų įgūdžių ir patirties.
- Mokslininkai ir kiti dalyviai turėtų sudaryti sistemą, kurioje susiburtų įvairūs dalyviai ir visi jie galėtų aktyviai keistis žiniomis apie genetinius išteklius.
- Mokslininkai ir kiti susiję dalyviai gali prisidėti prie tvaraus genetinių išteklių naudojimo, padėdami pritaikyti esamus metodus prie įsigaliosiančio Nagojos protokolo ir atitinkamų teisės aktų bei norminių reikalavimų.

Koordinavimas, derinimas ir tinklaveika

- Visi dalyviai turėtų prisidėti prie geresnio genetinių išteklių apsaugos priemonių koordinavimo, siekiant masto ekonomijos, sinerginio poveikio, vengiant dubliavimo, siekiant veiksmingai naudoti esamas struktūras, kad rezultatai būtų aktualūs ir prieinami galutiniams naudotojams. Geras tokio koordinavimo įrankis – Europos inovacijų partnerystės tinklas.
- Europos inovacijų partnerystės tinklas turėtų užtikrinti aktyvų ir nenutrūkstamą informacijos srautą tarp skirtingų dalyvių, ypač mokslininkų ir genetinių išteklių galutinių naudotojų, siekiant veiksmingai susieti pažangiausius mokslinius bei taikomuosius tyrimus su praktinėmis galutiniais naudotojams skirtomis priemonėmis ir padaryti jų rezultatus prieinamus ūkininkams.

Institucinė ir teisinė sistema

- Komisija skatins platesnę politiką, kuri apima primirštų ir mažiau naudojamų vietinių genetinių išteklių apsaugą ir veiksmingą bendrosios žemės ūkio politikos ir Sąjungos mokslinių tyrimų ir inovacijų programos lėšų panaudojimą.
- Komisija užtikrins, kad žemės ūkio genetinių išteklių apsauga ir naudojimas būtų paremti nuoseklia teisine sistema Sąjungos lygiu.
- Komisija užtikrins, kad žemės ūkio genetinių išteklių apsauga ir tvarus naudojimas būtų paremti įsipareigojimais tarptautiniu lygiu.

Reikia suderinti Sąjungos veiksmus, kad Sąjunga galėtų vykdyti tarptautinius įsipareigojimus, ypač Sutarties, taip pat Nagojos protokolo dėl galimybės naudotis genetiniais ištekliais ir sąžiningo bei teisingo naudos, gaunamos juos naudojant, pasidalijimo, ypatingą dėmesį skiriant vietos bendruomenių teisėms. Siekdamas įgyvendinti Nagojos protokolą, Sąjunga ir jos valstybės narės privalo užtikrinti, kad visi naudotojai laikytųsi teisės aktų ir kitų norminių reikalavimų dėl galimybės naudotis genetiniais ištekliais ir susijusiomis tradicinėmis žiniomis ir būtų teisiškai užtikrinti, jog nauda, gaunama juos naudojant, sąžiningai ir teisingai pasidalijama bendrai sutartomis sąlygomis. Persvarstyti teisės aktai dėl augalų dauginamosios medžiagos vaidins svarbų vaidmenį sudarant palankias sąlygas gaminti ir pateikti rinkai augalų dauginamąją medžiagą, įskaitant vietines ir tradicines veisles.

Bendrojoje žemės ūkio politikoje numatytos agrarinės aplinkosaugos priemonės yra svarbi Sąjungos politinių priemonių, kuriomis remiama apsauga *in-situ* ir ūkiuose, dalis; jomis toliau būtų remiami ūkininkai, veisiantys ir naudojantys tradicinių, nykstančių veislių gyvūnus ir (arba) saugantys vietinių augalų genetinius išteklius, kuriems gresia genetinė erozija. Kaimo plėtros priemonėmis taip pat gali būti remiami paramos gavėjai, vykdančys veiklą, kurios tikslas – apibūdinti ir kaupti genetinius išteklius. Kaimo plėtros priemonės, kuriomis siekiama, kad genetinių išteklių būtų ne tik saugomi, bet ir veiksmingai bei tvariai naudojami ir toliau plėtojami, yra žinių perteikimas, bendradarbiavimas ir konsultavimo paslaugos. 2014–2020 m. biudžetinio laikotarpio programose valstybės narės turėtų skirti daugiau dėmesio priemonėms, kuriomis galima skatinti tradicinių gyvūnų ir augalų veislių apsaugą ir tvarų naudojimą, ypač derinant jas su rinkodaros strategijomis, kuriomis didinamas vietinių ir įvairesnių kokybiškų produktų ir trumpųjų tiekimo grandinių ekonominis gyvybingumas. Šios priemonės būtų papildytos tiesioginėmis išmokomis pagal pirmąjį ramstį, siejamomis su ekologijos reikalavimais, ypač reikalavimu užtikrinti tam tikrą pasėlių įvairovę ir išlaikyti daugiameses ganyklas ar pievas, įskaitant didelės biologinės įvairovės pievas, naudojamas ekstensyvioje gyvulininkystėje.

Siekiant išsaugoti ir tvariai naudoti žemės ūkio genetinius išteklius ir integruoti juos į vertės kūrimo grandinę, reikalinga solidi žinių bazė, papildanti selekcinių ir ūkininkų bendrai kuriamas žinias; tam reikia sukurti išsamią darbo programą pagal Sąjungos mokslinių tyrimų ir inovacijų programą „Horizontas 2020“. Šioje darbo programoje turi būti numatyta įvairi su genetiniais ištekliais susijusi veikla, įskaitant pažangiausius mokslinius tyrimus ir tokias priemonių rūšis, kokios buvo įtrauktos į Reglamentu (EB) Nr. 870/2004 nustatytą Bendrijos programą. Tai žemės ūkio genetinių išteklių naudojimo naujovės, gebėjimų ugdymas (pvz., ištekliams *ex-situ* išsaugoti skirtos biologinės saugyklos, žinių bankai, gairės), praktiškai taikomi selekcinių požymių apibūdinimo, įvertinimo ir atrankos metodai, parodomieji projektai, kuriais skatinama tvariai naudoti genetinius išteklius. Šiuos klausimus įtraukus į programą „Horizontas 2020“, užuot rengus atskirą programą, atsirastų administracinio supaprastinimo galimybių. Tam reikės tarpvalstybinio dalyvavimo ir kartu su Europos inovacijų partnerystės uždaviniu – skatinti visų susijusių dalyvių

mainus visoje Sąjungoje, užtikrins ES pridėtinės vertės kūrimą, įskaitant veiksmingą koordinavimą ir skirtingų priemonių sąveiką.

Programos „Horizontas 2020“ darbo programoje „Visuomenės uždaviniai 2“ ypatingas dėmesys turėtų būti skiriamas įvairius dalyvius suburiančioms koncepcijoms, kai mokslininkai ir galutiniai naudotojai iš įvairių sektorių sąveikauja su žemės ūkio konsultacinėmis tarnybomis ir inovacijų tarpininkais, skatinami žinių mainai ir naujų mokslo išvalgų sklaida, kartu sudaroma galimybių atlikti eksperimentus ūkiuose ir patvirtinti laboratorinių bandymų rezultatus.

Poreikis skatinti visų susijusių dalyvių mainus – viena svarbiausių praeities pamokų. Europos žemės ūkio našumo ir tvarumo inovacijų partnerystė – veiksminga sistema, kuria skatinama mokslo ir praktikos sąveika, ji teikia gerų galimybių integruoti su genetiniais ištekliais susijusias priemones. Europos inovacijų partnerystė sukurta, siekiant suburti dalyvius, didinti informuotumą, užtikrinti geresnius informacijos srautus, skatinti žinių mainus ir bendradarbiavimą.

Europos inovacijų partnerystės mechanizmai būtų labai tinkami integruoti priemonėms, kuriomis siekiama atgaivinti ir išlaikyti, tvariai naudoti ir toliau plėtoti žemės ūkio genetinę įvairovę. Pasitelkus Europos inovacijų partnerystę, suinteresuotosioms šalims būtų pateikiama svarbi informacija apie Sąjungos teisinių priemonių ir politinių programų teikiamas galimybes, galimus bendradarbiavimo partnerius. Sudarius projektų duomenų bazines, organizuojant seminarus ir subūrus tikslinę genetinių išteklių grupę, Europos inovacijų partnerystė skatintų suinteresuotųjų šalių žinių mainus ir jų sąveiką. Taip moksliniai tyrimai, kuriais prisidedama prie genetinių išteklių apsaugos, ir praktinės priemonės, skirtos ūkininkavimo praktikai, papildytų vieni kitus. Priemonės, kuriomis išsaugomos ir veislininkystėje bei gamybos grandinėse naudojamos nykstančios augalų ir gyvūnų veislės, būtų geriau integruojamos, jeigu visi susiję dalyviai mokytųsi vieni iš kitų, būtų rodoma iniciatyva iš apačios, ypač su genetiniais ištekliais susijusias priemones pritaikant prie vietos sąlygų ir poreikių.

Siekiant sutelkti patirtį ir pagerinti koordinavimą Sąjungos lygiu, Europos inovacijų partnerystės priemonės paremtų ir aktyviai prisidėtų Reglamentu (EB) Nr. 870/2004 įsteigtas Genetinių išteklių komitetas, kuris dirbs ir toliau.

9. IŠVADOS

Atsižvelgdama į Sąjungos biologinės įvairovės strategijos įsipareigojimus, skatindama susieti genetinių išteklių mokslinius tyrimus ir apsaugą su tvariu jų naudojimu ūkiuose, Sąjunga vykdo strateginį procesą, kuriuo siekia sustabdyti žemės ūkio biologinės įvairovės nykimą.

Sukurdamą tvirtą pagrindą pagal minėtąsias esmines gaires, Sąjunga skatina nuoseklius politikos pokyčius, pagal kuriuos suinteresuotosios šalys raginamos ne tik įsitraukti į genetinių išteklių apsaugą, bet ir aktyviai bei tvariai juos naudoti. Šie

pokyčiai – nuoseklus ir kompleksiškas požiūris, grindžiamas įvairiomis (naujomis) Sąjungos politikos priemonėmis ir įrankiais, kuriais siekiama labiau ir veiksmingiau saugoti žemės ūkio biologinę įvairovę.

Iki 2020 m. genetiniams ištekliams saugoti bus galima panaudoti daugiau finansinių išteklių ir įvairesnių finansavimo galimybių, kaip numatyta pagal kaimo plėtros politiką ir programą „Horizontas 2020“, taip pat pagal kitų Sąjungos politikos sričių priemones. Tai, kad dedama daugiau pastangų ne vien genetiniams ištekliams saugoti, bet ir tvariai naudoti, duos naudos žemės ūkio gamybai, mokslinių tyrimų ir inovacijų rezultatams, kovai su klimato kaita, aplinkai ir užimtumui. Šis teigiamas poveikis bus naudingas visai visuomenei ir ypač kaimo vietovėms, kur puoselėjami tradiciniai metodai ir su jais susijusios kultūrinės ir vietos vertybės.

Žemės ūkio genetinių išteklių apsauga ir tvarus naudojimas yra platesnio masto pastangų skatinti naujovišką praktiką ir prisidėti prie strategija „Europa 2020“ siekiamo pažangaus, tvaraus augimo dalis. Kad genetinių išteklių apsauga būtų sėkmingai vykdoma pagal kaimo plėtros bei mokslinių tyrimų ir inovacijų politiką, reikia imtis priemonių visais lygmenimis – ES, valstybių narių ir regionų, taip pat reikia, kad atitinkamos suinteresuotosios šalys tvirtai įsipareigotų aktyviai dalyvauti. Suformavus visapusišką ir visuotinį požiūrį į žemės ūkio genetinius išteklius būtų labai didinamas ne tik įvairių žemės ūkio sistemų, bet ir visos maisto tiekimo grandinės tvarumas ir ekonominis gyvybingumas.